

BULGARIAN MASQUERADE TRADITION FROM THE REGION OF SHUMEN

Abstract: Masquerade games are ancient Bulgarian ritual. Mummer's games, handed over from generation to generation, exist nowadays too.

The attention is drawn to a study of the mummer's formation "Arapi" from Shumen. Its activity and work prove that mummies keep alive the roots of Bulgarian traditions.

Author information:

Todorka Malcheva
Assoc. Prof., PhD, Lecturer Department of Music
Aesthetics, Music Education and Performance
at "Konstantin Preslavsky" - University of Shumen
✉ malcheva@mail.bg
🌐 Bulgaria

Keywords:

Ritual, masquerade games, mummer's formation
"Arapi" from Shumen.

Кукери, бабугери, станчинари, чауши, дервиши, джавалари, арапи – това е част от миналото на българите, което се предава от поколение на поколение. Игрите с маски, наричани още маскарadni или кукерски игри – този фолклорен ритуал, предавайки се от поколение на поколение, съществува и понастоящем. Той продължава да се инсценира като придобива все по-голяма атрактивност, което насочва, че той ще пребъде.

Интересът към тематичната насока определи обект на внимание в представения текст да бъдат кукерските игри и в частност – кукерската група „Арапи“ от Шуменско. Предстои аналитично представяне на ритуала и неговото изпълнение от ритуалния състав.

Маскарadните игри са древен български обичай. Не може да се каже със сигурност кога точно са се появили. До преди години бе разпространено мнението, че кукерските игри по произход са свързани с древни ритуали, посветени на бог Дионис и са останали в наследство от траките.

Първи разсъждения за кукерите поднася Г. С. Раковски в средата на XIX век. Около пет десетилетия след него начални пояснения за ритуалната фигура кукер дава д-р Басанович, интересуващ се от тракийската история. И двамата анализатори – Г. С. Раковски и Басанович – определят кукера като божество. Но при Раковски то е със славянски произход, а при Басанович – с тракийски.

Първоначални обнародвани сведения за маскарadните игри реализира Димитър Маринов, който приема становището на Басанович за тракийския проидход на ритуала. А в своята студия за българските обичаи и обреди Михаил Арнаудов определя кукерите като „религиозна церемония на простия народ, в които няма никакви...поетически символи на природата“. Корените на кукеруването М. Арнаудов открива другаде – в гръко-римския свят. Според него „българите-варвари, като дошли на Балканите и видели какви ги вършат гръко-римляните, решили да се маскират и те.“ [2:10].

През 70-те г. на XX век друг изследовател – П. А. Петров оборва становището на М. Арнаудов. Според Петров сурвакарите, които са маскарadни варианти от Западна България, са със славянски произход, а кукерите – с тракийски с тази разлика, че коренът на маскирането се търси не отвън, а в дълбочината на нашата култура [2:10-11].

Оставяйки въпроса за генезиса на кукерските игри отворен, установяваме, че днес, под въздействие на процесите на модернизация, протичащи във всички сфери от нашия живот, игрите с маски все повече се отдалечават от естествения си обреден контекст. Те стават част от градската култура, от карнавала, формират се като туристическа атракция. Отдалечавайки се от

селската среда, кукерските игри се преосмислят като празнична атракция, като средство за забавление. Това отвежда до промяна на тяхната същност, до тяхното прекодиране. В настоящото съвремие кукеровият ден е весел празник, чието значение е да събере хората за всеобща радост и веселба.

На по-голяма част от кукерските групи се променя и местоположението на изява. Техен терен стават градските фестивали, някои от които са със състезателен характер. Но макар и по-рядко, такива групи все още съхраняват своята първична същност – обикалят из селата като реализират своята ритуалност.

Такава е кукерската група „Арапи” от кв. „Макак” на гр. Шумен. Групата е сформирана на 1.X.2002 г. към местното читалище „Просвета – 1926” и е с ръководител Милко Стоянов.

Кукеруването в Макак се корени още от 1927 г., след като група заселници от Западна България, Радомирско – селата Долна и Горна Секирна – извършват обичай, характерен за техните западни покрайнини. Местното население харесва изявата и в следващите години я включва в своя празничен календар, като добавя елементи, присъщи за местния Шуменски регион. А името на групата произлиза от сурвакарския обичай арапи – един от най-старинните у нас. И днес, всяка година на първи януари в кв. „Макак” на гр. Шумен се извършва атрактивния сурвакарски обичай арапи, реализиран от едноименната група. Той е уникален със своята цветова палитра, характерна звукова екзотичност и любопитен сюжет.

Интересен е произходът на думата кукер. Коренът на думата е кук, чиято по-стара форма в древността е била каук и е притежавала значението височина, кривина, високо място. Предполага се, че името кукер е тракийско и е със значение на високи, маскирани хора. Най-често кукерите са български карнавални фигури – млади мъже и ергени (в нашето съвремие се включват и жени и деца), предрешени като зверове или типични персонажи (бабата, дядото, царят, бирникът и др.). Това определяне е свързано с височината и големината на кукерските маски, от където произлиза и името кукери.

Символика на ритуалните действия

Кукерските игри имат за цел чрез специални магически танци и обреди да прогонят злите духове и нечистите сили, напластени се в природата и у човека през зимата. По този начин се пробужда добротата и чистотата, а реколтата се очаква да бъде богата. Клатушкане и подскачане – тези действия на кукерите символизират полегалите класове на нивата от натежалото жито. Шумът от звънците и чановете плаши лошите духове.

Чрез търкалянето по земята кукерите се стремят да поемат жизнената сила от майката Земя, за да бъдат здрави. Така всяко действие в игрите с маски има своята символика и се реализира като се вярва в определен идеал – за добро.

Реквизит

Кукерите се обличат в специални костюми, а на главите си носят по-малки или много високи маски. Във всяко селище костюмите и маските са различни, имат отличителни и специфични особености, но посланието, което отправят, е едно и също – прогонване на злите духове.

Голямо значение се отдава на маската, която отразява идеята за превъплъщението. Много от маските са с две лица – едното е добро и усмихнато, а другото е зловещо. Така тези маски символизират доброто и злото в живота.

Арапските кукери са облечени в кожени дрехи – дрехи от овчи, говежди или кози кожи. Това характеризира старинния трудов бит на макакчани.

Около кръста им, както при всички кукери, така и при тези от групата „Арапи”, е препасан колан с вързани на него хлопци и звънци. Маските са еднолицеве и страшни. Те са

разноцветни, украсени с птичи пера, семена, мъниста. С хлопките и страшните кукерски маски се цели да се прогонят злите духове от сърцата, домовете и стопанствата на хората. Звънът на чановите сякаш пробужда някаква първична сила, която помага на тялото да се освободи от негативната енергия, натрупвана дълго време.

Състав

Кукерската група, освен че се състои от кукери, които са главни действащи лица, включва още и: музиканти, танцьори в народни носии, булка и младоженец (в по-старо време са били цар и царица), свещеник, баба, бебе, камила, камилар и др. Всеки един от тези герои има своя мисия.

По численост група „Арапи” е достигала в годините до 35-40 души. Половината от тях са облечени в кожена премяна, а останалите са артистичният състав на групата: баба и дядо – стопаните на дома; младоженец и младоженка, свещеник, лекар, мечкар с мече, циганка с циганче, сурвакарче, тъпанджия и байрактар. Този персонаж носи послания за здраве, щастие и благополучие на стопаните. А дяволът и демонът от групата олицетворяват злите сили [<http://shumenski-krai.com/села/макак/кукери/>].

Време

Ергенските маскарлади се изпълняват по различно време в нашите земи. В цяла Западна България те са познати с названието “сурвакари” и се разиграват по време на т. нар. “Мръсни” или “Погани дни” от Коледа до Богоявление.

От позиция на новото време група „Арапи” от Макак кукерува, както по сурваки, така и на много фестивали и мероприятия в различни моменти от годината.

Персонажи

Сред кукерските групи има и се пресъздават различни персонажи – “баба”, “циганка” или “туркиня”. Булката или бабата носи в ръце дървена кукла, изпълняваща функцията на бебе. В маскарадното шествие до булката и бабата винаги вървят техните съпрузи – “зетят” и “дядото” (“старецът”). Тяхната основна задача в ситуацията на обичая е да опазят невестите си от задявките на наблюдателите. Тъй като често се налага те да влизат в люта схватка с околните мъже, на гърба си носят сламени гърбици или кошове, които ги предпазват от ударите.

Най-многобройна и шумна е групата на кукерите, наричани най-често “арапи”, “дервиши”, “бабугери” или “сеймени”. Всеки кукер носи в ръката си дървена сабя или тояга, която размахва яростно. Лицата на кукерите са намазани със сажди или са скрити под най-разнообразни страховити и причудливи маски. Маските са разноцветни, украсени с птичи пера, семена, мъниста, стъкълца и огледала. Обикновено те олицетворяват някакви странни и фантастични животни и птици, всяващи ужас сред публиката. Маските са от кратуни или животински черепи, имат два или три рога. Към тях са пришити бради и мустаци от конци, коноп или вълна. Често с шествието върви и голямо чучело, подобно на животно. Нарича се “камила”, “кон”, “рогач”, “магаре”. Покрито е с черги и хлопки. В Североизточна България то прилича на огромна птица с дълъг клюн. Носи се от скрити под него двама души. Сред групата на маскираните има и други персонажи: мечкар с мечка, цар и царица, кум и кръстница, поп, доктор, продавач на боза, бирник, лесничей, кадия, кадъни, лазарки и бейови моми. Дружината е следвана неотклонно от музиканти.

Персонажът на група „Арапи” включва булка с младоженец, мечка с мечкар, циганка, поп, байрактар и дядо и баба. Техните изпълнения представят цялостно сурвакарския обичай арапи.

Процесуалност

Първият главен момент в кукерския обреден комплекс в Макак се заключава в ритуалното обхождане на цялото селище. Кукерската дружина посещава всяка къща. По пътя и във всеки двор тя разиграва разнообразни сценки.

Обикновено театралните моменти при кукеруването имат фалически смисъл и символика – кукерите нападат бабата и я повалят на земята. С отчетливи движения на тялото наподобяват извършването на полов акт. Младоженецът брани своята невеста и когато не успее да са справи с похотливите мъже, пада мъртъв на земята. Булката плаче и моли доктора и мечкаря да съживят нейния съпруг. По време на обиколката маскираните в кожи мъже удрят с дървените си тояги жените, за да забременяват и раждат. Тоягите често напомнят по своето оформление на фалус. Маскираните подскочат непрекъснато като по този начин се стремят магически да стимулират буйния растеж на посевите и да осигурят богата реколта. Стопаните ги посрещат с радост и ги даряват с яйца, царевица, брашно и други хранителни продукти.

Кулминационен момент в обичая е обредното заораване и засяване, което става обикновено на селския мегдан и се прави за плодородие и здраве. Тази сцена протича пред очите на цялата общност и изразява основната митологична идея на кукерския парад. Царят, беят или булката впрягат в дървено рало кукера-зет и извършват, наподобявайки оране, три обиколки на хорището. Едновременно с това те пръскат наоколо семена като имитират сеитба. В края на последната обиколка кукерът-младоженец пада “мъртъв” на земята. Булката се спуска към него, плаче високо и го удря, докато го съживи. След като възкръсналият ѝ съпруг се изправи отново на крака, неговата невеста ражда – от полите ѝ пада скритото там дървено бебе. Така в игрови вариант се представя митът за вечно умирация и възкръсващ бог Дионисий, чийто религиозен култ е от тракийско потекло.

Изяви

Първата изява на групата е през 2002 г. на традиционния Карнавал на плодородието, състоящ се всяка година в гр. Шумен. Следват многобройни изяви в разнообразни мероприятия на много места в България –

- „Международния фестивал на кукерските и маскарадни игри” в град Раковски,
- „Международния фестивал на хумора” в град Габрово,
- „Международния фестивал на маскарадните игри” в град Перник,
- „Фестивала на маскарадните игри” в град Ямбол,
- „Маскарадните игри” в град Стара Загора,
- „Празник на розата” в град Казанлък,
- „Деня на Севлиево”,
- „Международният фолклорен фестивал” в град Велико Търново,
- „Традиционният кукерски панаир” в град Карлово,
- „Международен кукерски карнавал Старчевата“ в град Разлог,
- Кукерско участие в инициативата „Най-дългото хоро на света” с участието на Илия Луков в град Будапеща – Унгария, град Братислава – Словакия и градовете Бърно и Прага – Чехия [<https://arapi.alle.bg/>].

Така, освен че е позната на цялата територия на България, групата е канена за участия и в чужбина – Чехия, Словакия, Унгария.

Отличия

Фестивалните участия на състава са удостоени с награди и отличия:

- Празник на динята, 16.VIII.2009 г., с. Салманово, Шуменско;

- За принос в маскарадните традиции, 5-8.ІІІ.2015 г.;
- XIII фестивал на кукерските и маскарадни игри, Симитли, 2016 г.;
- XI фестивал на кукерите, Калипетрово, 2013 г.;
- X национален фестивал на кукерите в Калипетрово, 2011 г.;
- Международен фестивал на кукерските и маскарадни игри, Раковски, 2003 г. и др.
- Фейсбук страницата на група „Арапи” документира, че през 2008 г. групата е категоризирана с Първа "А" категория, а през 2011 г. с най-високата категория "Представителна" от Българската секция "Общество за фолклор" към Международната организация за народно изкуство със седалище във Виена-Австрия.

Тези и още много други призове, многобройни изяви документират атрактивността на групата. Дейността ѝ свидетелства, че кукерите от Макак са съхранили българската традиция. Те не спират да пресъздават ритуални сценки, свързани с маскираните игри. По този начин поддържат живи българските традиции. Не позволяват те да достигнат музейно застиване, а ги пресъздават, за да се съхрани българската традиционна култура и бит.

References:

1. Arnaudov, Mihail, 1920. Kukeri i rusalii. V: Sb.NU, kn. 34.
2. Kraev, Georg, 2003. Maska i bulo, Sofia.